

ETT OMOGET, FÖRKYLTT ELLER DÖVT BARN?

Vad är en diagnos? Enligt Svenska Akademiens ordlista betyder det ett fastställande eller en benämning. Men det är inte ett namngivande i allmänhet. Det handlar om fastställande av det som är problematiskt. Detta namngivande uppfattas vidare som en förklaring på de symptom eller problem man funderar över.

Vägen till en slutgiltig diagnos föregås i allmänhet av en process där "förslagsdiagnoser" ställs. En generell process vid många handikapp och sjukdomar är att vägen till diagnosen ofta bildar ett sicksackmönster. Frågor och svar avlöser varandra. Man börjar vid något tillfälle fundera över vad som är fel, man hör med bekantskapskretsen, man förkastar så småningom svaren, man söker läkare, man utvärderar deras svar, förkastar dem inför sjukdomens nya bevis, man söker ny läkarhjälp.

Nedan skildras det konstruktionsarbete som föräldrarna tillsammans med omgivningen – såväl anhöriga som experter – är ingripna i. I en mening är den privata sfärens utvärdering, testning, förfining av hypoteser inte skild från det intellektuella arbete som utförs inom den medicinska sfären.

En specifik problematik skall behandlas: barn som så småningom blir diagnostiserade som döva eller hörselskadade. Innan dess har många av dem i social mening varit "dumma", "omogna", "förkylda" eller något annat. Diskussionen bygger på ett delmaterial inom ett större projekt, *Dövvärlden i förändring: Om döva och hörselskadades omgivning*.

Första steget handlar om att upptäcka att "något inte stämmer". En mamma berättar att hon fram till dess att barnet var cirka tre år antog att hennes barn var "ett okoncentrerat barn". Detta blev så att säga både en problemformulering och en första diagnos.

Innan sjukdomar och handikapp diagnostiserats synes det vara vanligt att man på olika sätt söker normalisera det som inte passar in. Man hänför det icke förväntade till vardagliga fenomen, ger det "folk wisdom"-etiketter. På detta sätt söker man återskapa ordning vid instanser av avvikelser: det nya, ovissa inkorporeras i det kända vardagliga. Denna normaliseringssträvan utarbetas interaktivt, i samspel med omgivningen. Såväl anhöriga, vänner som medicinsk personal kan vara delaktiga i dessa "normalitetsförklaringar". Även läkarna använde enligt våra intervjuade förklaringar som handlade om att barnen var omogna, förkylda etc.

Ibland kan emellertid beteendet upplevas som så annorlunda att dessa vardagsförklaringar inte räcker till. Då prövas nya förklaringar. En mamma som inte fick en diagnos ställd på dotterns hörselskada förrän flickan var fem år uppger att hon började uppfatta sin dotter som psykiskt sjuk. Denna nya tentativa diagnos gav upphov till en förnyad mobilisering för att ta reda på vad det var för fel. Hon krävde en ordentlig undersökning, efter att i flera år ha besökt olika läkare. Vid dessa undersökningar upptäcktes dotterns hörselskada.

Men den första orienteringen mot att bli förälder till ett hörselskadat eller dövt barn kan bestå av mer vaga misstankar inom familjen om att det är just hörseln som kan vara problemet. Dessa mer specifika undringar försöker man ibland bekräfta eller förkasta genom att konstruera egna hemmatester specifikt inriktade på att pröva hörseln, (man pratar då barnet vänder ryggen till, slår hårt ihop kast-rullock, säger lockande ord som "glass" för att se om barnet reagerar osv.).

Då misstankarna får allt fastare form söker man läkare för att undersöka just detta precisa problem; dvs. man söker inte för allmänna symptom som "brist på koncentration". Läkare sägs då, även om de konstaterar en hörselnedsättning, ofta relatera denna till annat än en hörselskada: hörseln kan vara tillfälligt nedsatt genom att barnet är förkyllt eller har andra fysiska besvär. Om misstankarna kvarstår gäller det att utvärdera läkarnas bedömning: "Å ena sidan kan de väl sin sak, å andra sidan tycker jag ändå att mitt barn hör orimligt dåligt."

Många föräldrar är starkt kritiska mot barnhälsovård och medicinsk personal i allmänhet.

För att få en slutgiltig diagnos krävs en specialistutredning. En sådan kräver remiss från en läkare. Enligt föräldrarna är det vanligt att dessa avvaktar med att skriva en sådan remiss. Läkarna vill vänta på att en sjukdom läkt ut, de kan anta att barn alltid bör undersökas vid flera tillfällen p.g.a. dålig koncentration, eller liknande. Enligt föräldrarna gällde det därför att själva "trycka på". (Exemplifierat genom att ställa upprepade krav, att utnyttja personliga bekanta inom vården etc.)

Nästan samtliga föräldrar är starkt kritiska mot att den slutgiltiga medicinska diagnosen tagit så lång tid. De ger ofta detaljerade, upprörda skildringar av mötet med den medicinska sfären. Man kan analysera beskrivningarna, varav några återgivits ovan, på flera olika sätt. Å ena sidan kan de ses som kritiska, men ändå sakliga återgivanden. Å andra sidan kan de ses som rekonstruerade berättelser.

Flera forskare har undersökt s.k. *atrocitets historier* bland föräldrar till barn som är kroniskt sjuka eller handikappade. I dessa historier framställs den medicinska personalen som nonchalanta, ovederhäftiga etc. Föräldrarna själva måste mycket aktivt söka information, delta i diagnostiserandet och i beslut om behandling. De rekonstruerade beskrivningarna har därför tolkats så att de återgivit en balans i relationen föräldrar/läkare (Dingwall, 1977). En annan tolkning handlar om att berättelserna återspeglar en kosmologi: de kan ses som arkaiska myter där föräldrar och barn genom inre kraft, instinkt och sunt förnuft övervinner experternas esoteriska, vetenskapliga kunskap. Som sådana är de bekräftelser vars centralitet finns i det som nu berättas (Engel, 1993). En tredje tolkning utgår från såväl intervju-utsagor som observationer av föräldra/läkareinteraktion. I jämförelsen mellan materialen visar det sig att föräldrarna framstår som mer passiva än vad de egna beskrivningarna indikerat. Föräldrarnas *atrocitets historier* tolkas därför som

demonstrationer av den egna goda föräldramoralen (Baruch, 1991).

Man skulle emellertid (också) kunna betrakta dessa beskrivningar som sakliga framställningar. Ett sådant perspektiv ger upphov till nya frågeställningar. Om det är så att det tar lång tid att få en slutgiltig diagnos, varför är det då så? Som jag ser det finns det två situationer för den diagnostiserande medicinska personalen som, med detta antagande, kunde undersökas.

En situation handlar om att det finns indikationer på att hörseln är nedsatt. I sådana situationer sägs många läkare fördröja vidare undersökningar. I andra sammanhang har man sett att läkare går efter det Scheff (1966) benämnt beslutsregel II. Denna är vanlig inom medicinens sfär och lyder: "Om osäker, fortsatt misstänka sjukdom." Det är faktiskt t.o.m. så att "om osäker, diagnostisera sjukdom". Inom medicinen accepteras i allmänhet även osäkra hypoteser: Man utför tester, vidareremitterar, t.o.m. behandlar därför att konsekvenserna för icke vidtagna åtgärder kan vara alltför riskabla. Enligt föräldrarnas beskrivning följer emeller-

tid inte den medicinska personalen denna logik på det här diskuterade området. Här synes finnas ett område för fördjupade studier.

En kvalitativt annorlunda situation är den då hörseltolkningen inte presenteras för den medicinska personalen. Tolkningsutrymmet är sannolikt större. En bild ges av en samling oklara symptom till synes utan inre sammanhang. En treåring framställs kanske som "okoncentrerad, lite efter, följer inte efter oss när vi är ute". Läkarnas eller sköterskornas arbete består i att sortera dessa symptom till en enhetlig bild: en diagnos. I denna situation är det möjligt att hörselalternativet inte snuddar medvetandet. Eller så snuddar man vid tanken men väljer bort den och stannar vid annan diagnos (öroninflammation, oroliga förstagångsföräldrar, omoget barn osv.). Vissa forskare har argumenterat för att man i alltför hög grad betonat skillnaderna i tanke modeller hos lekmän och medicinsk expertis. De senares konstruktionsarbete beträffande hörselproblem torde alltså vara väsentligt att studera.

Malin Åkerström

Uppgifter till texten

ETT OMOGET, FÖRKYLTT ELLER DÖVT BARN?

1. Vad är det centrala i textförfattarens beskrivning av vägen till diagnos av nedsatt hörsel eller dövhet hos barn? A Det drabbade barnets beteende och reaktioner. B Själva orsakerna till den uppkomna sjukdomen. C Den medicinska personalens kompetens och arbets-situation. D Växelspelet mellan den privata och den medicinska sfären. 2. Vilken av följande utsagor är ett exempel på "folk wisdom" enligt textens resonemang? A "Sara säger att hon har ont i en tand men jag tror att hennes problem är större än så." B "Pelle säger att han gjorde illa sig i fotbollsmatchen men jag och min make tror att det är någonting ärftligt." C "Eva säger att hon ser sämre igen men vi kan ju inte köpa nya glasögon stup i kvarten, vi har inte råd." D "Olle säger att han inte kan röra benet men vi vet ju alla att han hellre stannar hemma med datorn."	3. Om vi utgår från att en viss "atrocity story" är en korrekt beskrivning av det inträffade – vilken slutsats kan man då dra av fallet? A Att föräldrarna oroade sig i onödan. B Att barnet var sjukare än föräldrarna trodde. C Att läkaren oroade sig i onödan. D Att barnet var sjukare än läkaren trodde. 4. Författaren lyfter fram några frågeställningar som hon anser borde studeras närmare. Vilket svarsförslag anger en av dessa? A Huruvida hörselskadade barn måste vänta längre än vuxna på en slutgiltig diagnos. B Varför den medicinska personalen misstror föräldrarna till hörselskadade barn. C Hur det går till när läkare arbetar sig fram till diagnosen "hörselskadad". D I vilka situationer risken för feldiagnostisering av hörselskadade är störst.

KALENDERBITARENS DRÖM

Tänk att ni står framför en väldig tavla, en fresk som sträcker sig över en hel vägg, där motivet beskriver linjär tid. Myllret av människor, deras inbördes relationer, händelser och skeenden kan avläsas från vänster till höger. Efter en stunds betraktande infinner sig en lätt yrselkänsla, detaljerna och mängden information frestar på. Ni slår er ner på en stol i närheten, pustar ut, någon räcker fram ett glas vatten. Det känns snart bättre, men vad var det egentligen tavlan sa? Var innehållet för krävande eller ingav bildens välbekanta, men efterhand alltmer översködliga detaljrikedom känslan av svindel? Och vad var det egentligen bilden handlade om, vilka var motivens grundtankar?

Per Holmers återkomst som romanförfattare efter tio års uppehåll skapar en lätt förvirring hos denne anmälare, det ska erkännas. Tydligt är att han med *Svindeln*, en mäktig salva om femhundra sidor, vill återta en del förlorad mark. Romanen är brett och grundligt anlagd, anslaget likaså mäktigt och inger respekt hos läsaren inför författarens ambition. Holmer har förvisso inte suttit överksam sedan romanen *Wolfgang Puls* 1987. Idag är han en av våra främsta översättare av nederländska författare. (Att den flamländska kulturen och litteraturen ligger varmt om det holmerska hjärtat märks även i samlingen *Flamländska berättelser*. Men den egna prosan har alltså dröjt. Nu inser man dock att han ägnat åren åt romanen *Svindeln* som är skriven 1989–96.)

Ett storverk i flera avseenden alltså, omfång och ambition har redan nämnts. Rikedomen på detaljer, mängden av inblandade personer och deras intrikata inbördes förhållanden är andra ingredienser som signalerar stor satsning från författarens sida. Per Holmer har skrivit strama berättelser men även stora flödande skildringar med ett myller av människor, som i de tidiga romanerna *Allmänheten* och *Ingen kan köpa ditt liv*. Han förefaller fascineras av att bygga upp stora bildtytor med väldiga människosamlingar, likt en Brueghel där landskapet bildar böljande bakgrund. Men vad åstadkoms när persongalleriets omfång överskrider gränsen för det hanterliga, när myllret tenderar att bli gytter av namn och åter namn utan personlighet och gestaltade karaktärer?

Därmed vare sagt att det finns stora problem med romanen *Svindeln* och dess genomförande. Mängden personer hotar suddas ut det särskilda, säregna hos varje individ. Porträtten är alltför knappt utförda för att skapa verkligt intressanta personligheter. Romanschabloner och ”typer” blir ofta resultatet. Vissa grovt tillyxade, andra lätt tecknade med tämligen lika röster och idiom. Det är synd när berättelsen vill säga så mycket och innehåller ett så rikt stoff.

Men så kom till saken kritiker, vad handlar romanen om?

OK, ta en del *Berlin Alexanderplatz*, några delar *Heimat 1*, lite Hermann Broch, något Robert Musil och en snutt *En värld i krig* och andra TV-serier om första och andra världskriget så har ni viktiga ingredienser. Av detta gör vi ett försök till litterär skapelse om en judisk man,

Herschel Meier – grafiker, esperantist, skådespelare i vardande – som från skyttegravarna i första världskriget tar sig till Berlin via Paris och Antwerpen. Blir där en del av ett löst sammansatt teater- och filmentourage med förgreningar i såväl vänster- som högerkretsar. Med den gryende bruna morgonrodnaden över Tyskland mörknar livet och tillvaron för Meier, trots att han ingen bekännande jude är. Han hankar sig fram med allehanda kneg (hustrun är – paradoxalt nog – uppbumen filmskådespelerska under nazismen) och överlever mot alla odds krig och nazism och försvinner ur berättelsen där den ändrar i Amsterdam 1943.

Tiden däremellan, 1914–1943, är det romanen som söker återskapa ett skeende, en historia och en epok som är ytterligt känd för sin tydliga karaktär. Krig, inbördeskrig, motsättningar mellan höger-vänster, kommunism-fascism, svart mot vitt. Men också den spirande och blommande modernismen på kulturens alla fält. Här främst på teaterns och filmens område, men även mer allmänt. Flertalet ismer är representerade, somliga under antaget namn. T.ex. blir Dada POPO med lätt igenkännbara huvudfigurer som Hugo Ball och Kurt Schwitters för att nämna några. Ty *Svindeln* är faktiskt i stora delar något så otidsenligt som en nyckelroman. Den kalenderbitne har en hel del slående framför sig för att utröna vilka som är vilka, eller kanske är det. Somliga är enkla att känna igen; Hitler heter Braunau, Goebbels/Odenhausen, Bert Brecht/Bregnitz, Lotte Lenya/Evi Eva osv. Kanske, för i en nyckelroman ska det inte vara helt lätt.

Personer introduceras, försvinner för en tid, återkommer eller förblir borta. Livsbanor konvergerar, skiljs åt, återförenas och divergerar slutligt. Livsöden omtalas i en bisats, somliga blir huvudpersoner, andra bifigurer i berättelsen, ibland bara ett namn bland alla andra. Alla kan ju inte lyckas.

Men, kan man verkligen skriva nyckelromaner på 1990-talet om mellankrigstiden med så välkända figurer, lätt beslöjade och där händelseförloppet närmast är uttjatat genom allehanda dokumentärserier och spelfilmer?

Svindeln är på så vis ett riskabelt projekt, litterärt, konstnärligt och inte minst idémässigt, som genomförd tanke. Att skildra ett så näraliggande och välkänt historiskt förlopp kräver åtskilligt av personlig gestaltning, litterär egensinighet och motivisk originalitet. Romankarakteren av grundlig historiektion, panorering över seklets strömningar inom kulturens sfärer, scenerier från Berlins krog- och kafévärld skapar förvisso en läsbar mixtur, men sen då...

Skuld och ansvar inför vår samtid, konstens relativa värde och svårighet att förbli verkligt genuin konst – eller snarare dess lätthet att bli förvanskad av förhärskande ideologier – är några antydda teman, men alltför vagt antydda och allmänt behandlade för att gripa tag i läsaren och skapa verklig spänning, som inte enbart är relaterad till det skildrade förloppet. Visst har porträttet av Herschel Meier fina och gripande sidor, liksom av andra inblandade och visst läser

man de fiktiva avsnitten om livet i den tyska filmindustrin med intresse. Visst är det lite kul med Brechts cigarrer och keps men det blir märkligt nog tamt och slätstruket i längden, trots all prakt och lyster. Man ska inte avkräva romaner ett syfte, men till slut sitter jag ändå och undrar vad Per Holmer egentligen ville ha sagt med sin myllrande, färgrika tavla.

Fredrik Thurfjell

Uppgifter till texten **KALENDERBITARENS DRÖM**

5. Recensenten betecknar romanen <i>Svindel</i> som "ett riskabelt projekt". Vilken risk anser han att författaren framför allt löper? A Risken att upprepa vad andra redan gjort. B Risken att framstå som alltför svårtillgänglig. C Risken att förvanska det historiska skeendet. D Risken att ensidigt prioritera innehållet framför formen. 6. Vad anser recensenten om personporträtten i <i>Svindel</i>? A Att de är alltför tillrättalagda. B Att de är alltför komplexa. C Att de är alltför skissartade. D Att de är alltför utstuderade.	7. Hur karakteriseras romanen <i>Svindel</i> bäst, utifrån recensentens resonemang? A Gränsöverskridande – men lättviktig. B Ambitiös – men föga engagerande. C Övertydlig – men läsvärd. D Opersonlig – men politiskt intressant. 8. Anger recensenten varför romanen <i>Svindel</i> fått den titel den har? A Ja, titeln åsyftar det tillstånd av självbedrägeri romanfigurerna lever i. B Ja, titeln är en liknelse för den tidsperiod som romanens handling spänner över. C Ja, titeln anspelar på den känsla författaren vill frammana hos läsaren. D Nej, någon förklaring ges inte.

NATURLIG GRANFÖRYNGRING

Att på olika sätt utnyttja naturlig föryngring av gran är en gammal företeelse i svenskt skogsbruk, men det moderna skogsbruket har ända sedan 1960-talet till stor del utnyttjat plantering för att föryngra granbestånd. Dock har naturlig föryngring av gran rönt ökat intresse de senaste åren, bl.a. genom att skogsägarna önskar mer ”naturnära” skogs-skötselmetoder och att de vill minska skogsvårdskostnaderna. Ett annat skäl är att förutsättningarna för framtida god virkeskvalitet anses öka i täta ungskogar uppkomna efter naturlig föryngring.

Naturlig föryngring av gran passar bäst på fuktiga marker. I humida områden kan naturlig föryngring av gran också vara möjlig på friska marker medan det är svårare att lyckas på torra marker. Ett bra sätt att avgöra ifall marken är lämplig för naturlig föryngring är att titta i befintliga luckor i beståndet. Finns det ett rikligt plantuppslag av gran i dessa luckor visar det att naturlig föryngring kan lyckas.

Granens blomning och frösättning varierar mellan olika år. Variationen i frötillgång beror på väderleken vid knopp-differentieringen och att antalet knoppar minskar efter en riklig blomning.

Goda fröår inträffade i genomsnitt vart fjärde år i södra Sverige och vart tionde år i norra Sverige under åren 1895–1932. I vårt försök med naturlig föryngring av gran på Tönnersjöhedens försökspark var 1993 och 1996 goda granfröår med mer än 2 000 000 granfrön per hektar. Där- emot var 1995 ett dåligt fröår med mindre än 250 000 granfrön per hektar. Det är naturligtvis önskvärt att inleda föryngringsåtgärderna (t.ex. markberedning, ställning av skärm, dvs. de stammar som lämnas kvar på ett hygge för fröspridning och skydd) under ett år med god frötillgång. Man bör därför planera föryngringsåtgärder när granarna blommar. Man skall dock vara medveten om att riklig blomning inte alltid innebär riklig frötillgång, eftersom både väderlek och insekter påverkar fröets utveckling.

Flera försök har visat att frögroning och tidig överlevnad kan ökas med hjälp av täta skärmar, vilket innebär 200–300 stammar per hektar. Det är också visat att markberedning ofta ger ett mycket bra resultat på friska marker. I ett försök med naturlig föryngring av gran på torr mark inom Tönnersjöhedens försökspark hade täta skärmar i kombination med markberedning stor effekt på plant-etableringen. Efter fyra år fanns det drygt 60 000 granplantor per hektar i markberedda delar av en tät skärm medan det endast fanns cirka 1 000 plantor per hektar i omärkberedda delar av en gles skärm. Dock tror vi inte att det är nödvändigt att markbereda vid naturlig föryngring av gran på fuktig mark.

Att man får fler plantor i en tät skärm kan bl.a. bero på att skador av frost, insekter och uppfrysning minskar. Dessutom försenas inväxningen vilket medför minskad konkurrens och att markberedningsfårorna förblir intakta under en längre tid i täta skärmar. Intakta markberedningsfåror gör att man kan få in plantor under ett flertal år där, medan man nästan helt måste förlita sig på första årets fröfall i

glesa skärmar. Markberedning ger en bättre groningsmiljö och högre plantöverlevnad. Eftersom groddplantorna är mycket små under första och början av andra året når plantornas rotsystem ofta inte ner till mineraljorden. De är därför mycket känsliga för uttorkning om de gror i humuslagret.

Efter 5–10 år har plantorna blivit så stora att avvecklingen av skärmen bör påbörjas för att lämna plats till plantornas vidare tillväxt. Skärmträden bör troligen avvecklas i två eller tre omgångar så att plantorna successivt kan anpassa sig till större ljusstillgång. I ovannämnda försök har vi simulerat avveckling av skärmträden genom att flytta plantor från en tät skärm till en gles skärm samt ut på ett kalhygge. De flesta plantor som flyttades till hygge dog under de två första vegetationsperioderna medan plantorna som flyttades till gles skärm överlevde i större utsträckning.

Granar är i flera avseenden olämpliga som skärmträd. De kan drabbas av stormfällning och insektsskador (barkborre) vid friställning, även om skärmen är så tät som 300 stammar per hektar (södra Sverige). Om skärmträdens rötter skadas vid markberedning kan de infekteras av rotrotsvampar, vilket som bekant kan leda till rötskador på rotstocken med värdeminskning och ökad risk för stormskador som följd.

Många av de problem som är förknippade med skärmställning av gran kan i viss mån undvikas genom att andra trädslag blandas in där så är möjligt. Vidare gör välgallrade bestånd att träden blir mera stormhårdiga när skärmen skall ställas. Man skall dock vara medveten om att sena gallringar ökar risken för stormskador. Vidare måste man naturligtvis ha så lång framförhållning att inte intilliggande bestånd kalavverkas med minskat vindskydd som följd.

Förutom tidiga avgångar som inträffar åren efter frögroningen kan avsevärda plantavgångar uppstå när skärmträden skall avvecklas. Som tidigare nämnts är plantorna känsliga för en alltför snabb friställning varför avvecklingen troligen måste ske i flera steg. Det finns också en risk för att föryngringen skadas allvarligt av snytbaggas som lockas till färsk stubbar och nytt avverkningsavfall när skärmträden avvecklas. Vidare kan mekaniska skador uppstå på föryngringen när skärmen avvecklas. Dessa skador drabbar framför allt plantor som är högre än 1 m medan plantor under 0,5 m skadas i mindre utsträckning. De små plantorna kan dock skadas allvarligt av trädrester men dessa skador kan minska om trädresterna sprids ut jämnt.

Naturlig föryngring av gran är en skötselmetod som långt ifrån alltid innebär att skogsvårdskostnaderna minskar. Att ta hand om stormfällda och insektsskadade träd kostar både tid och pengar. Vidare kan röjningskostnaderna öka betydligt om man lyckas över förväntan och får upp en tät föryngring av gran. Men metoden kan, då den lyckas, resultera i täta och växtliga ungskogar med förutsättningar att producera grantimmer av mycket god kvalitet.

Pelle Gemmel, Ulf Johansson & Urban Nilsson

Uppgifter till texten

NATURLIG GRANFÖRYNGRING

9. **Vad är s.k. skärmträd?**
- A Träd som planteras för att avskilja och skydda ett planteringsområde.
 - B Träd som får växa en kortare tid i naturlig miljö men som sedan överförs till hyggen.
 - C Träd med snabb tillväxt som får stå kvar för att öka fröfallet inom området.
 - D Träd ur det gamla beståndet som sparas för att ge goda förutsättningar för ny skog.
10. **På vilket sätt ger en tät skärm enligt texten ett bättre plantresultat än en gles skärm?**
- A Den ger större plantstorlek och större fröfall.
 - B Den ökar plantornas överlevnad och förlänger effekten av andra föryngringsåtgärder.
 - C Den ger plantorna större rotsystem och därmed bättre vattenupptagningsförmåga.
 - D Den minskar plantornas växttid och deras beroende av markfuktighet.
11. **Vad framhåller textförfattarna som särskilt positivt med naturlig granföryngring?**
- A De minskade kostnaderna.
 - B Den ökade skogstillväxten.
 - C Möjligheten att få hög virkeskvalitet.
 - D Möjligheten att undvika kalhuggning.
12. **Vilket rubrikförslag sammanfattar bäst textens innehåll?**
- A ”Den naturliga granföryngringens utveckling från förr till nu”
 - B ”Praktiska aspekter på naturlig granföryngring med hjälp av skärmträd”
 - C ”Granens användbarhet som skärmträd vid naturlig föryngring”
 - D ”Den naturliga granföryngringens utbredning inom skogsnäringen”

HUR SVERIGE BLEV RIKT

När nationalekonomen blir gammal blir han historiker. Så kan man, något elakt, uttrycka det faktum att allt fler etablerade nationalekonomer skriver böcker med ett ekonomisk-historiskt innehåll. Samtidigt som de anslår ett långsiktigt perspektiv och bemödar sig om att empiriskt belägga sina påståenden, erkänner de att nationalekonomin kanske ändå inte är någon exakt vetenskap när allt kommer omkring. Denna principiella och praktiska bekännelse har naturligtvis vuxit fram som ett svar på att flera centrala teorier och prognoser över svensk och utländsk ekonomi visat sig tandlösa och ohållbara den senaste tiden. Nationalekonomisk forskning har helt enkelt inte förmått lösa våra viktiga samhällsekonomiska problem. Möjligen har det också funnits en övertro på dessa forskare, vars modeller långt ifrån utger sig för att ta hänsyn till alla faktorer som påverkar ett samhälles ekonomi. Vad gör då en nationalekonom som börjar tvivla på ämnets centrala teorier? Antingen fortsätter hon som om ingenting hänt, vilket säkerligen är vanligt med hänsyn till det kollegiala grupptricket, eller också skaffar hon sig nya och bättre teorier. I denna situation har flera ekonomer – de modigaste – lämnat en mekanisk och strikt matematisk syn på ekonomin och valt att vända blicken bakåt, för att dra nytta av historiska erfarenheter. Det nationalekonomiska ämnet har breddats och de olika ansatserna är idag, kan vi konstatera, mer differentierade. Den intressanta följdfrågan blir: vilket är ekonomens bidrag i sin nya roll som ekonomhistoriker? Låt mig som utgångspunkt för ett svar på denna fråga presentera boken *Hur Sverige blev rikt* av Johan Myhrman, professor i nationalekonomi vid Stockholms handelshögskola.

Den övergripande frågeställningen i Myhrmans arbete är att undersöka vilken roll politiska, sociala och ekonomiska institutioner har haft för den ekonomiska utvecklingen. Medan studien först delvis var menad att bli ett svar på frågorna om 1970-talets kris, har syftet senare kommit att breddas till att även gälla orsakerna och följderna av 1990-talets kris. Den teoretiska utgångspunkten är hämtad från den institutionella teorin, där föregångare som Velen, Corse, Commons och senast North banat väg för en kärna av hypoteser om villkor för långsiktig ekonomisk tillväxt. Med institutioner menas de olika typer av spelregler som styr individens, företagets eller organisationens agerande. Dessa regler inbegriper allt från vårt bordsskick till våra grundlagar. I Myhrmans användning av den institutionella teorin betonas de ekonomiska och politiska spelreglerna, i motsats till de sociala institutionerna. Modellen Myhrman presenterar betonar ett kausalt samband mellan institutioner, incitament till innovationer, anpassning och dynamik i tillväxtprocessen. I detta sammanhang betonas särskilt vikten av fasta spelregler, dvs. stabila institutioner, för möjligheterna till stark och långvarig tillväxt.

Med denna modell som utgångspunkt arbetar sig Myhrman kronologiskt och systematiskt fram igenom Sveriges ekonomiska historia från 1700-talets slut till 1990-ta-

lets början, med det uttalade målet att presentera en alternativ tolkning av händelseförloppet. Historietolkningen fram till 1950-talet är traditionell och bygger på sekundärlitteratur, främst ekonomisk-historiska standardverk.

Generellt sett är kopplingen till den teoretiska ramen något haltande, beroende på att en testning av informationskostnadernas betydelse och en värdering av incitamentstrukturen skulle ha krävt en helt annan metodologi. Det blir ibland svårt att finna trovärdighet i en alternativ tolkning som främst bygger på en ompaketering av redan etablerade påståenden och som stundtals färgas av författarens omskerade faiblesse för liberalism. Det heroiska försök att integrera teori och empiri som görs förkastas därför inte, utan manar istället till efterföljd och ytterligare förfining. Det mest läsvärda avsnittet – vid sidan om det välskrivna teorikapitlet i bokens början – handlar om efterkrigstidens ekonomisk-politiska debatt, där inte minst informativa diagram och intressanta citat från dåtidens inflytelserika aktörer på ett pedagogiskt sätt belyser utvecklingen. Överhuvudtaget är framställningen pedagogiskt uppbyggd. Myhrman har dessutom ett inlevelsefullt språk som gör boken lämplig som lärobok för studenter och en historiskt intresserad allmänhet. Däremot borde ha betonats att detta inte minst är en debattbok. Då hade man lättare accepterat de generaliseringar som avslutar varje empiriskt kapitel, liksom de brister i metoden som uppenbaras när institutionsbegreppet skall operationaliseras.

Bokens bidrag till den fortsatta diskussionen om institutionell ekonomisk historia är odiskutabelt. Försöket att teoretiskt och empiriskt bygga broar till modern ekonomisk-historisk forskning är särskilt välkommet. Myhrman reser flera intressanta frågor kring drivkrafterna till ekonomisk tillväxt genom att peka på närvaron av vissa institutionella förhållanden under olika historiska perioder.

Vad som i relation till institutionell teori bör diskuteras vidare är framför allt interaktionen mellan organisationerna på marknaden och de såväl överordnade som underordnade institutionella reglerna. Det finns alltid en konflikt mellan anpassning och fasta spelregler. Trots att Myhrman påpekar vikten av en samtidig existens av båda ser man i historien prov på en motsättning dem emellan. I vissa fall lär sig aktörerna spela *mot* de regler som staten satt upp, och anpassar sig så gott det går till rådande situation. Leder denna flexibilitet till högre eller lägre stabilitet/effektivitet? Mot detta kan man ställa en situation där spelreglerna från början anpassats till aktörerna. Denna relativt större marknadsorientering ger organisationerna mer frihet, men innebär även större risk och osäkerhet, i en situation där staten inte garanterar stabiliteten. I båda fallen är spelreglerna fasta, vilket enligt Myhrman skulle innebära att de också leder till stark ekonomisk utveckling. Det förefaller dock inte räcka med att spelreglerna är fasta, det ännu mer betydelsefulla är att innehållet i dem är det för tillfället rätta. Övergången från kreditreglering till marknadskonform pen-

ningspolitik på 1980-talet liksom bytet från fast till rörlig växelkurs på 1990-talet är två bevis på detta. När trovärdigheten för de uppgjorda spelreglerna inte längre finns, kan det snarare vara en fördel om reglerna inte är alltför fasta.

Den andra frågan som kräver vidare tankearbete är vilket och hur mycket förklaringsvärde institutionsbegreppet har. I Myhrmans analys ligger förklaringsvärdet på makronivå. Men det finns också, även om dessa kan vara svåra att operationalisera, spelregler på individnivå som styr vårt dagliga ekonomiska och sociala beteende. Hur förhåller sig dessa till de mer övergripande? Varför utvecklas företag inom samma bransch, givet samma överordnade spelregler, annorlunda i olika länder och på olika marknader? Vilken påverkan har den kulturella faktorn på interaktionen

mellan organisationer och institutioner? Den hypotes som både North och Myhrman arbetar utifrån förefaller bygga på en alltför vid definition av begreppet institution för att vara testbar eller operationaliserbar. När t.ex. Myhrman skriver att religionen, som ett exempel på institution, kan hindra ekonomisk tillväxt kan man lika gärna med weberska argument hävda motsatsen, nämligen att det protestantiska arvet drivit fram flit, entreprenörsanda och hög arbetsmoral, m.a.o. en slags plattform för hög tillväxt.

För att institutionsbegreppet ska utvecklas till ett värdefullt verktyg i forskningsprocessen krävs en ytterligare avgränsning, annars riskerar vi att hamna i ett cirkelresonemang där allting förklaras av allting.

Hans Sjöberg

Uppgifter till texten HUR SVERIGE BLEV RIKT

13. Nationalekonomin har under de senaste åren förändrats till sin karaktär, enligt recensenten. Hur? A Perspektivet har utvidgats både tematiskt och tidsmässigt. B Uppgiften att lösa vår tids problem har blivit den helt dominerande. C Syftet är inte längre att förklara ekonomin utan att påverka den. D Disciplinen har förlorat det mesta av makthavarnas gillande och stöd.	15. Vad framhåller recensenten som särskilt förtjänstfullt med boken <i>Hur Sverige blev rikt</i>? A Teorierna B Metoden C Slutsatserna D Framställningen
14. Vad är 1990-talets övergång till rörlig växelkurs en bekräftelse på, enligt recensenten? A Att spelreglernas innehåll är viktigare än deras stabilitet. B Att fasta spelregler leder till ekonomisk utveckling. C Att spelreglernas stabilitet är viktigare än deras innehåll. D Att fasta spelregler försvagas av ekonomisk utveckling.	16. Vilken hållning intar Johan Myhrman i sin bok <i>Hur Sverige blev rikt</i>, enligt recensenten? A Försiktig och eftertänksam. B Saklig och opartisk. C Systematisk och engagerad. D Kritisk och nydanande.

LÄRARE OCH FRITIDSPEDAGOGER

Det är i ljuset av min dubbla bakgrund som lärare och fritidspedagog och med stöd av min senare forskning runt samverkan mellan fritidspedagoger och lärare och runt dessa gruppers yrkeskulturer som det följande ska ses.

Vad är det ”pedagogiska” i fritidspedagogens arbete och vilken funktion fyller han eller hon i barnens vardag? På det mest basala planet handlar det naturligtvis om omsorg, en förhoppningsvis god och väl genomförd omsorg om barn vars föräldrar arbetar eller studerar. Den pedagogiska innebörden i detta åsyftar däremot snarare verksamhetens mål än dess innehåll – det vill säga en tolkning som avviker från den gängse i samhället i övrigt.

De flesta människor, inklusive lärare, förefaller att knyta begreppen ”pedagogik” och ”pedagogisk verksamhet” i första hand till en mer strukturerad, organiserad och planerad verksamhet, det vill säga undervisning i någon form. Läroplan och samhälle ställer vissa bestämda krav på innehåll i och resultat av lärarnas arbete i form av kunskaper, insikter, förmågor och färdigheter hos barnen.

En tydlig vattendelare mellan de två yrkena i många lärares sätt att se går då mellan de utifrån/uppifrån kommande krav som ställs på läraren i yrkesrollen och de friare former man upplever att fritidspedagogen arbetar under. Man menar också att detta är en mycket viktig källa till de olikheter man ser mellan yrkena. Detta innebär i sin tur att man uppfattar fritidspedagogens roll som väsentligt olik under skoltid jämfört med under fritidstid.

Självva ordet ”pedagog” i fritidspedagogens yrkesbeteckning har inte en helt självklar innebörd för lärarna. Det pedagogiska inslaget i fritidspedagogernas arbete knyts till de delar som har störst likhet med skolans verksamhet, det vill säga de tillfällen då fritidspedagogerna har en i förväg planerad verksamhet med ett bestämt innehåll, framför allt temaarbete, och de tider då fritidspedagogen arbetar inom skolan med olika, oftast praktisk-estetiska, verksamheter. Fritidshemstiden ses då i huvudsak som ”ren” omsorg.

I fritidspedagogers egna beskrivningar av sina uppgifter och sin kompetens framstår att arbeta med barns utveckling av en rad förmågor på det sociala området som en central del. Det man nämner är mera generella aspekter som att barnet ska bli självständigt och tryggt, med förmåga att klara sig i vardagliga situationer som rör mat, kläder, hygien och liknande, att kunna ta ansvar för sina handlingar och för egna och gemensamma ägodelar.

De betonar starkt vissa sociala förmågor, sådant som att kunna fungera i en grupp tillsammans med andra, att vara en bra kompis, att kunna klara att lösa konflikter med jämna åren utan handgripligheter, att våga tala och uttrycka åsikter i gruppen, att lyssna på andra, att visa hänsyn och respekt för andra, att tillåta andras olikheter, att förstå och följa gemensamma regler. Kort sagt, för att citera en fritidspedagog, att barnen ska bli ”goda människor därinne”. Samma fritidspedagog beskriver vidare det dilemma hon upplever i att inte kunna fastslå i mera påtagliga termer vad

det är hon gör och hur arbetet går till:

”Ibland gör vi någonting särskilt, ibland finns vi bara till. Det är lite svårt att precisera och därför tror jag att det gör att man har svårt att gå ut med att jag är fritidspedagog, vilket gör att folk inte vet vad en fritidspedagog är. För det låter ju som ja, att man sitter här och så rullar man tumarna och så kommer barnen och sen går man hem. Det är svårt att säga det att jag lär barnen att vara sociala, jag lär barnen att dom ska prata istället för att slåss, att dom ska respektera varann. Jag menar, det låter också konstigt, sådär, i folks öron. Fast det är ju så det är.”

Många fritidspedagoger understryker att detta utåt sett relativt osynliga arbete är medvetet och planerat. De menar att man främjar den önskade utvecklingen hos barnen, dels genom att vara medveten om och styra sitt eget handlande och beteende för att vara den goda förebilden, dels genom att planera och genomföra vardagliga situationer och sysselsättningar med stödet till den sociala utvecklingen som en viktig aspekt. Den pedagogiska innebörden innefattar hur man handlar i olika vardagliga situationer, till exempel att medvetet välja en strategi att i vissa situationer inte hjälpa barnet, i syfte att ge möjlighet till barnet att lära sig färdigheter själv och att själv ta ansvar.

Det är däremot mycket ovanligt att fritidspedagoger i sina kompetensbeskrivningar inkluderar de praktisk-estetiska verksamheter som lärare oftast ser som fritidspedagogens huvudsakliga kompetensområde. Detta kan tänkas bero på att fritidspedagogen ser den generella utvecklingen som målet, snarare än något som är knutet till det specifika innehållet i den förhandenvarande verksamheten, trots att man uppenbarligen både arbetar med och har kunskaper om dessa ämnen.

De praktisk-estetiska ämnena används i första hand som redskap och blir därför i många fall utbytbara mot varandra – eller, kanske mera korrekt uttryckt, de mål man önskar nå kan nås på många olika vägar och med hjälp av en rad innehållsligt skilda verksamheter. En musiklärare i skolan ser förmodligen som sin uppgift att utveckla barnens musikaliska förmåga, deras kunnande om och uppskattning av musik. Han eller hon kan inte utan vidare byta ut musiklektionen mot slöjd eller skogsvandring och fortfarande anse sig fylla samma uppgift.

För fritidspedagogen är det däremot rimligt att i stället för musik arbeta med bild, rörelse, drama, textil, lera etcetera med det mera övergripande målet att utveckla barns skapande förmåga och estetiska sinne och att understödja barnens egen aktivitet och upptäckarglädje. När det gäller barnens sociala utveckling, som fritidspedagogen ser som en av sina centrala uppgifter, är variationen i verksamhetsformer ännu vidare. De vardagliga sysslorna och barnens fria och självvalda lek och verksamhet blir här vid sidan av de planerade aktiviteterna också en del av den pedagogiska verksamheten.

Till detta knyts den annorlunda innebörden i begreppet

”pedagogisk roll”, det vill säga att begreppet i första hand för fritidspedagogernas del åsyftar förhållningssätt och grad av medvetenhet om det egna handlandet, men inte innefattar, som i skolan, verksamhetens grad av struktur och innehållslig planering. ”Pedagogisk verksamhet” har för lärare en inbyggd riktning, det man konkret gör för att åstadkomma

någonting, i det här fallet för att lära barn eller att få barn att lära sig något mer eller mindre specifikt. För fritidspedagogerna åsyftar det i stället medvetenheten i förhållningssättet, vad man tänker och hur man handlar, i vid mening, för att barn ska utvecklas och lära.

Monica Hansen

Uppgifter till texten

LÄRARE OCH FRITIDSPEDAGOGER

17. **Vad anser människor i allmänhet vara utmärkande för pedagogisk verksamhet, enligt textförfattaren?**
- A Att syftet med verksamheten är viktigare än den konkreta utformningen.
- B Att verksamheten präglas av planering och organisation.
- C Att målet för verksamheten är gemensamt för alla som deltar.
- D Att verksamheten motsvarar högt ställda kvalitetskrav.
18. **Vad är enligt texten en grundläggande skillnad mellan skolan och fritidshemmet vad avser de praktisk-estetiska ämnena?**
- A På fritidshemmet möter barnen ett större och mera varierat utbud av dessa ämnen.
- B På fritidshemmet har dessa ämnen ett gemensamt och mera övergripande mål.
- C På fritidshemmet har personalen eget huvudansvar för arbetet med dessa ämnen.
- D På fritidshemmet kräver dessa ämnen ett ännu större inslag av pedagogik.
19. **Hur betraktar lärarna sig själva i förhållande till fritidspedagogerna, enligt texten?**
- A Som mer välutbildade och bättre organiserade i yrkesrollen.
- B Som relativt missförstådda och utnyttjade.
- C Som mer outhärliga och nödvändiga för barnens utveckling.
- D Som mer styrda och kontrollerade uppifrån.
20. **Vilket av nedanstående rubrikförslag fångar bäst textens huvudresonemang?**
- A Lärare och fritidspedagog – samma mål men olika metoder.
- B Lärare och fritidspedagog – olika mål men samma metoder.
- C Lärare och fritidspedagog – två olika pedagogiska roller.
- D Lärare och fritidspedagog – två yrkesroller i samverkan.